

În curtea noastră din Focșani, pe banca de sub cais, bătrânii se adună după-amiaza la cafea și povestesc despre apusurile de pe malul Bosforului și despre gustul strugurilor copilăriei. Tinerii depășesc planul anual și îl vor depăși, cu siguranță, și pe cel cincinal, merg țațoș în stilul lui Sergiu Malagamba și pleacă sâmbăta la iarbă verde cu IMS-urile întreprinderii. Pe strada noastră apare Carol Spiegel, ieșit din închisoare, dar peste numai trei luni e arestat la loc. Când va ieși de-a binelea, în 1964, nu o va face decât dintr-o încăpățănare, greu de deslușit, de a muri altundeva decât sub privirile indifferente ale temnicerilor săi.

Temelie, tâmplarul, și Mitică, tăietorul de lemne nebun, fiecare cu felul său de a se îmbrăca și de a se purta, trec strada spre Statuia Eroilor, în ziua de 10 mai. Sunt singurii care îi mai cinstesc pe eroi de ziua Dinastiei, căci difuzoarele agățate de perete bâzâie cântece patriotice în tonalități rusești cu o zi înainte, pe 9 mai, ziua biruinței împotriva Germaniei naziste, încolonându-ne astfel eroii în spatele tancurilor rusești și ținându-le pe frunțile livide steaua roșie.

Un an trist care, cuprins de remușcări și încercând astfel să îndulcească vremurile viitoare, naște pe Madonna, pe Sharon Stone și pe blonda păpușă Barbie.

Cât despre mine, mama își amintește că, în clipa în care m-am născut, se auzea trecând, pe sub ferestre, un cortegiu funerar, însoțit de fanfara de alămuri. Era, așadar, pe la ora prânzului. Asistentele s-au îmbulzit să privească de la geamuri, iar mama a strigat cu o voce ostenită și speriată: „Cade copilul!”. N-am căzut. În schimb, am făcut un pipi arcuit, debutând în modul cel mai firesc cu putință în raporturile mele cu lumea. Așa a aflat mama, fără a mai fi nevoită să întrebe, că are băiat. Cine era cel care, în sunetul spart al

alămurilor și sub privirile mai degrabă curioase decât îndurerate, tocmai murise, ca să-mi facă loc pe această lume, n-aveam să aflu niciodată.

Și tot în clipa nașterii mele, la București avea loc recepția oferită de Gheorghiu-Dej, cu ocazia plecării ultimului eșalon al trupelor sovietice din România. Astfel, întâlnindu-mă cu moartea și cu istoria din chiar prima clipă, nașterea mea a fost așezată într-o cumpănă. Odată cu ea, numărul celor vii l-a depășit pe cel al celor uciși din toate vremurile de până atunci.

Trei feluri de întâmplări au trăit bătrânii armeni ai copilăriei mele : întâmplări pe care le-au evitat, întâmplări pe care le-au așteptat și întâmplări ce i-au luat cu totul pe nepregătite. La drept vorbind, până la urmă toate împrejurările prin care au trecut pot fi socotite ca aparținând celei de-a treia categorii, căci lucrurile pe care le-au evitat au sfârșit prin a se întâmpla, iar lucrurile pe care le-au așteptat n-au mai venit. Privite în acest fel, viețile bunicilor mei sunt un fel de cronică a lucrurilor neașteptate.

Așadar, a vorbi despre lucruri neașteptate este tot un fel de a scrie *Cartea șoaptelor*. A înșira lucrurile pe care au dorit să le evite ar însemna să scriem *Cartea șoaptelor* pe dos. Iar în ceea ce privește lucrurile pe care le așteptau să se întâmple, bătrânii copilăriei mele, încă din anii când nu erau chiar așa de bătrâni, s-au împărțit în două tabere : cei care așteptau să vină rușii și cei care așteptau să vină americanii. În cele din urmă, ambele tabere s-au contopit într-una singură, fiindcă cei care așteptau să vină rușii, după ce rușii au venit de-adevăratelea, s-au întrecut în beții, s-au pus pe șterpelit ceasuri, privindu-le precum indienii lui Columb mărgelele de sticlă și

fugărind fetișcanele pe maidane, au pus în dregătorii tot felul de muncitori fără meserie și hamali de zarzavaturi, cei care așteptau, așadar, să vină rușii s-au mutat, smeriți, în tabăra cealaltă, așteptând să vină americanii. Tabăra prorusească era alcătuită, de fapt, printre bătrânii mei armeni, dintr-un singur om: Dicran Bedrosian. Smerit, dar suspectat, totuși, cu argumentul că bolșevismul e o boală care, precum reumatismul, te mai lasă uneori, dar de care nu te vindeci niciodată, Dicran Bedrosian a fost primit în comitetul parohial și în tabăra proamericană, ba chiar și la ședințele de taină care se țineau în cavoul lui Seferian.

În tabăra cealaltă erau, așadar, toți ceilalți. Unii dintre ei îi mai așteptaseră și altă dată și tot nu se lecuiseră. Nu numai pe americani, dar și pe francezi sau pe englezi. Își mai aminteau cum părinții lor, în vremea „sultanului roșu“ Abdul Hamid, înspăimântați de grozăviile care se spuneau despre masacrele din 1895, așteptau vasele americane să umple strămtorile și să-i salveze. Și tot de la părinții lor știau cum Armen Garo și grupul care ocupase Banca Otomană au fost salvați de un vas englez. Iar printre cei încă în viață fuseseră chiar unii care, auzind de navele franceze venite să-i salveze pe luptătorii de pe muntele Musa, au rătăcit, precum bunicul meu Setrak, pe atunci un puști de cincisprezece ani, dormind ziua ghemuiți ca sălbăticiunile și mergând noaptea, la marginea pădurilor sau lipiți de ziduri, ocolind satele și drumurile, îmbrăcați în straie turcești, până spre sud, la țărmurile Mediteranei. Dar alte vase englezești sau franțuzești n-au mai venit, iar după bătălia strămtorilor, de la Gallipoli, câștigată în 1916 de căpitanul de la Salonic, Kemal Pașa, viitorul Atatürk, nici americanii nu s-au mai arătat. Mai mult chiar, amintea Anton Merzian, cizmarul de pe strada Unirii, americanii au abandonat și mica Republică

Armeană, refuzând protectoratul sugerat de Tratatul de la Sèvres. „N-or să ne lase de izbeliște“, spunea nașul meu de botez Sahag Șeitanian care s-a încăpățânat să repete asta chiar și după ce, în cavoul lui Seferian, traducând cu urechea lipită de cutia de lemn a radioului, Arșag clopotarul le repeta veștile pe care BBC-ul le transmitea despre Conferința de la Ialta. Între timp, rușii au intrat în Focșani, intelectualitatea armeană din București și din Constanța a fost arestată și trimisă la Lubianka, pentru a fi sortată precum legumele și apoi deportată în Siberia, la București s-a înființat Frontul Armeniei care, ca primă măsură, a început să se războiască cu cărțile de la Biblioteca Armeană „Hovsep și Victoria Dudian“ și cu fotografiile de pe pereți, înghesuindu-le de-a valma în cutii de carton pe cele socotite vătămătoare pentru vremurile noi și, în cele din urmă, arzându-le în curtea Catedralei. În biroul parohial al bisericii armenesti din Focșani s-a renunțat mai întâi la poza lui Roosevelt, apoi la cea a lui Churchill. În cele din urmă au renunțat, cu amărăciune, și la portretul regelui, a cărui declarație de abdicare au ascultat-o la radio, nevenindu-le să-și creadă urechilor. Sahag Șeitanian nu acceptă cu niciun chip să ascundă fotografia generalului Antranik, luptător împotriva ocupației otomane și bolșevice deopotrivă, precum și pe cea a a tovarășului său de arme Kevork Ceauș, argumentând, pe bună dreptate, că așa cum erau înfățișați, în ținută ostășească, încinși cu bandulieră și purtând căciuli de astrahan, puteau fi prezentați oricărui vizitator al parohiei drept Suren Spandarian, colaboratorul lui Lenin, și Stepan Șahumian, luptătorul din Baku, care muriseră prea devreme pentru ca fotografiile lor să fie trecute în panoplia conducătorilor bolșevici. Pe măsură ce pe rafturi cărțile se răreau și pereții se goleau de fotografii, se împuținau și speranțele.

Una singură mai rămăsese, pe care o exprimau tot mai puțini și tot mai rar, mai degrabă ca pe o părere decât ca pe un semn de luciditate. Această poveste devine, dacă se poate spune așa, una dintre cele mai tăcute din *Cartea șoaptelor*.

ARMELE GENERALULUI DRO. Am povestit, deja, despre întâlnirea din cavoul lui Seferian, cea de pe urmă, convocată în urma asasinării președintelui Kennedy. Atunci, la întrebarea „Ce-i de făcut?“, niciunul dintre bătrânii copilăriei mele, înconjurati de tot felul de amenințări imaginare, nu a știut ce să răspundă. A făcut-o, totuși, unchiul meu, Sahag Șeitanian, care, cu voce înceată, de parcă i-ar fi fost teamă să nu-l audă careva, a sugerat: „Să căutăm armele generalului Dro“. Toți ceilalți au tăcut brusc, iar părintele Varjabedian și-a făcut cruce, nu pentru că ar fi încercat să alunge vreun gând rău, ci pentru că armele generalului Dro ar fi fost ultimul lucru de căutat, un gest disperat și eroic de care poate că unii dintre ei ar fi fost capabili în 1945, dar mai deloc în 1963, nu atât din cauza anilor care trecuseră peste ei, cât mai ales din cauza întâmplărilor care îi copleșiseră.

Despre armele generalului Dro, bunicul Garabet nu mi-a vorbit niciodată. Mi-a spus multe povești, despre Tadeu și Bartolomeu, apostolii ce i-au creștinat pe armeni, despre sfințele martire Gaiane și Hripsime, despre regele Drtad și viziunile Sfântului Grigore Luminătorul, despre Vartan Mamigonian și David Beg, despre Kevork Ceauș și despre generalul Antranik, povești adevărate sau care deveneau adevărate, tot repetându-se. Povestea despre armele generalului Dro este însă una dintre acelea despre care nimeni nu știa dacă e adevărată, cei care puteau ști fie muriseră, fie fugiseră, iar cei care o cunoșteau nu o repetau altora, știind că nu ar face decât să tulbure mințile și să adâncească deznădejdea. Unul dintre cei care s-a

încăpățânat să creadă în realitatea poveștii sau, mai degrabă, în iluzia ei, a fost Sahag Șeitanean și el mi-a povestit-o cu puțin înainte de a muri. De fapt, frânturi; *Cartea șoptelor* este o poveste pe care nimeni nu o spunea pe de-a-ntregul, de parcă fiecare se temea să înțeleagă totul, încercând astfel să-și mântuie viața de lipsa de sens.

Începutul poveștii este o fotografie. Sfârșitul poveștii este scurta propoziție pe care mi-a șoptit-o Sahag Șeitanean, cu puțin înainte de a muri, atât cât a socotit necesar să-mi spună din această poveste: „Armele generalului Dro sunt ascunse într-o pădure“. Astfel de povești alcătuite dintr-o singură propoziție, cum este povestea armelor generalului Dro, arată că, de fapt, ele sunt atât de scurte tocmai pentru că sunt fără sfârșit. Astfel de povești vor exista câtă vreme oamenii se vor încăpățâna să creadă că, dincolo de ceea ce li se întâmplă, peste capetele lor, se mai poate petrece ceva care, în culmea disperării, ar putea fi făcut. Ei nu știu exact ce, nu știu cum, dar tocmai în această neclaritate stă invincibilitatea ultimei speranțe.

Fotografia de început îl înfățișează pe generalul Dro călare pe un cal alb, într-un luminiș cu un pâlc de copaci tineri în fundal. Generalul Dro este îmbrăcat în uniformă de campanie, încins cu diagonală ofițerească și curea, de care atârnă toate cele trebuincioase războiului. Pe cap poartă o căciulă albă din blană de oaie, trasă peste urechi, până aproape de sprâncelele groase și piezișe. Are un barbișon negru, pe care ulterior, când va începe să se înspice cu fire albe, îl va rade. Privirea semeață și poziția studiată, cu spatele drept și palma odihnindu-se pe picior, arată că e vorba de o fotografie realizată mai degrabă pentru ceilalți decât pentru sine. Este fotografia învingătorului de la Sardarapat. Victoria din 1918 asupra